نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، سال بیست و چهارم، شماره ۷۳، تابستان ۱۴۰۳

واکاوی الگوی علّی معیارهای ارتقاء سطح گردشگری در بافت‌های تاریخی شهر تبریز با استفاده از تکنیک دیمتل فازی

دریافت مقاله: ۹۹/۳/۲۸ **پذیرش نهایی**: ۹۹/۹/۳۰

صفحات:۱۳۶-۱۱۵

الهام زارع؛ دانشجوی دکتری، طراحی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران.
Email: fvy1990
اکبر عبدالله‌زاده طرف؛ استادیار دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران[۱].
Email: taraffarat@yahoo.com

چکیده

امروزه توجه به گردشگری بافت‌های تاریخی در راستای ارتقا پیشرفت اقتصادی - اجتماعی و شناساندن ارزش‌های تاریخی و هویت فرهنگی هر منطقه بسیار مهم تشخیص داده شده است. از این‌رو این پژوهش با هدف شناسایی الگوی علّی معیارهای ارتقاء سطح گردشگری در بافت تاریخی شهر تبریز نگاشته شد. پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی و از نظر روش توصیفی- تحلیلی می‌باشد، جامعه آماری پژوهش را خبرگان بالغبر ۶ نفر و کارشناسان (کارمندان شهردار و مدیران شهرداری) که برابر با ۹ نفر تشکیل می‌دادند که مجموع آن‌ها برابر با ۱۵ نفر بود که به‌صورت نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شدند. جمع‌آوری اطلاعات موردنیاز در این پژوهش با استفاده از روش کتابخانه‌ای و میدانی انجام پذیرفته و در جهت تحلیل داده‌های پژوهش از تکنیک دیمتل فازی استفاده شده است. نتایج حاصل از این پژوهش نشان داد که از بین معیارهای شناسایی‌شده معیار عناصر اولیه به‌عنوان تأثیرگذارترین معیار و همچنین به‌عنوان بااهمیت‌ترین معیار در جهت ارتقاء گردشگری بافت تاریخی شهر تبریز شناسایی شد. از دیگر نتایج حاصل شده در این پژوهش می‌توان به ارائه الگوی علّی هر یک از زیرمعیارها اشاره نمود، از بین زیرمعیارهای عناصر اولیه، معیار تاریخی، از بین زیرمعیارهای مربوط به عناصر ثانویه، تسهیلات اقامتی و از بین زیرمعیارهای فضای مطلوب گردشگری زیرمعیار عملکرد به‌عنوان تأثیرگذارترین زیرمعیار شناسایی شدند.

واژگان کلیدی: گردشگری، بافت تاریخی، روش دیمتل فازی، تبریز

[۱]. **نویسنده مسئول**: پست الکترونیکی: taraffarat@yahoo.com

[Downloaded from ndea10.khu.ac.ir on 2026-11-08]
[DOR: 20.1001.1.22287736.1300.0.0.176.9]
[DOI: 10.61186/jgs.24.73.115]

مقدمه

با ورود به قرن بیست و یکم، گردشگری به یکی از پردرآمدترین صنایع دنیا و بخش مهمی از فعالیت‌های اقتصادی و مولد کشورهای توسعه‌یافته و درحال‌توسعه تبدیل شده است (اسماعیل‌زاده،۱۳۹۳:۱۵۰). گردشگری در یک کلیت دربرگیرنده‌ی جریانی از سرمایه، انسان، فرهنگ و کنش متقابل میان آن‌هاست که در فضاهای جغرافیایی آثار مختلفی برجای می‌نهد (شاطریان، ۱۳۹۶: ۱۹۶). صنعت گردشگری قریب ۱۰ درصد درآمدهای جهانی را شامل شده و در زمینه اشتغال، یک‌دهم کار جهانی را فراهم نموده است. با گذشت زمان صنعت توریسم آن‌چنان درخشید و توجیه اقتصادی پیدا کرد که پس از صنایع نفت و حمل‌ونقل رتبه پرسودترین صنایع را به خود اختصاص داده است (یگانه و همکاران،۱۳۹۲:۵۵). از این‌رو موضوع گردشگری و در این میان گردشگری شهری در بسیاری از کشورهای توسعه‌یافته و همچنین در کشورهای درحال‌توسعه موردتوجه بسیاری از محققان و سیاست‌گذاران قرار گرفته است (Musavengane et al,2020:367). گردشگری در موضوعات شهری ابزاری جهت افزایش سرزندگی اقتصادی شهر از طریق تشویق احیای اجتماعی و بهبود شرایط زندگی در مناطق شهری معرفی‌شده است. در واقع گردشگری از عناصری است که همانند بیشتر جوامع به‌صورت ملموسی در شهرهای اقتصادهای در حال گذار نیز تغییر ایجاد می‌کند. همچنین گردشگری به‌عنوان ابزاری جهت متنوع ساختن و استقلال اقتصاد شهری از منابع مالی حاصل از اقتصاد تک‌محصولی محسوب می‌شود (Sheresheva & Kopiski, 2016,341). کانون‌های شهری به لحاظ تمرکز جمعیت در آن‌ها و فشارها و خستگی‌های ناشی از کار و تلاش و فعالیت به‌عنوان مبدأ مسافرت‌های توریستی محسوب می‌شوند. از سوی دیگر به علت وجود امکانات معیشتی و رفاهی، فعالیت‌های اقتصادی، بازرگانی، صنعتی، فرهنگی، سیاسی، بهداشتی، ارتباطی، فراغتی و داشتن جاذبه‌های تاریخی و توریستی، به‌عنوان مقصد مسافرت‌های جهانگردی نیز به شمار می‌آیند (جانی و دینابین،۱۳۹۶:۳۵)؛ و به‌عبارت‌دیگر گردشگری شهری به دلیل پذیرش حجم وسیعی از گردشگران توسط شهرهای کوچک و بزرگ، جایگاه قابل‌توجهی در میان حوزه‌های مختلف گردشگری یافته است (Zheng et al,2020:127). جاذبه‌های شهری یکی از عوامل مهم در بازار صنعت گردشگری است. با توسعه شهرها، جاذبه‌ها کاهش نمی‌یابد بلکه جاذبه‌های جدید خلق می‌شود که بعضاً خود بازاری برای گردشگری است (Lee et al,2019,126). در واقع شاخص‌های گردشگری رابطه کلی گردشگری و محیط، تأثیر عوامل محیطی بر فعالیت گردشگری، تأثیر صنعت گردشگری بر روی محیط و واکنش موردنیاز جهت ارتقاء و حفاظت وضعیت سیستم در جهت پایداری در مکان‌های مختلف گردشگری را فراهم می‌آورد (شعبانی فرد و همکاران،۱۳۸۸: ۵۴). بدون شک تبریز با تاریخی کهن و فرهنگی غنی با وجود میراث فرهنگی، جاذبه‌های طبیعی و تنوع آب و هوایی یکی از مقصدهای مهم گردشگرپذیر جهان است که در صورت برنامه‌ریزی مناسب، به یکی از منابع تولید ثروت در کشور تبدیل خواهد شد اما جذب توریست نیازمند مکانیزم‌های مختلفی است. الگوی رفتاری گردشگران تابعی از منابع گردشگری مانند جاذبه‌ها، محل اقامت، امکانات و خدمات است که تبلور آن فضای توریستی را شکل می‌دهد. نباید فراموش شود که فضای گردشگری مطلوب از عواملی مهمی است که ماندگاری گردشگر را تضمین می‌کند و لذت فضایی مطلوب حضور دوباره را پایه‌گذاری می‌کند (قربانی و همکاران،۱۳۸۹:۷۷). بافت تاریخی تبریز به جهت داشتن آثار تاریخی بسیار

[Downloaded from ndea10.khu.ac.ir on 2026-11-08]
[DOR: 20.1001.1.22287736.1300.0.0.176.9]
[DOI: 10.61186/jgs.24.73.115]

ارزشمند واجد پتانسیل‌های لازم در رابطه با امر گردشگری می‌باشد که متأسفانه به جهت فراهم نکردن شرایط گردشگری مطلوب و تأمین همه‌جانبه نیازهای گردشگر نتوانسته جاذب گردشگر در سطح قابل‌قبول باشد. از این‌رو این پژوهش در راستای پاسخگویی به این سؤال است که چه معیارهایی در ارتقاء گردشگری بافت تاریخی شهر تبریز نقش دارند؟ و الگوی علّی معیارهای شناسایی‌شده به چه صورت است؟

در ادامه به برخی از تحقیقات مرتبط با موضوع تحقیق پرداخته می‌شود:

نوها ناصر[2] (۲۰۰۳) در طرح پژوهشی خود با عنوان «برنامه‌ریزی برای مکان‌های تاریخی شهری: بازسازماندهی، حفاظت، توریسم و توسعه پایدار» با تأکید بر دوگانگی موجود میان حفاظت و تغییر در بافت‌های تاریخی به ارائه معیارها و شاخص‌های فرهنگ‌مدار در حفاظت بافت‌های تاریخی مبتنی بر توسعه پایدار برای حضور گردشگران و سرزندگی اقتصادی در این مکان‌ها می‌پردازد. نتایج تحقیقات وی ضمن ارائه برخی معیارهای مؤثر در پایداری بافت‌های تاریخی، بیانگر ارتباط متقابل بازآفرینی و توسعه پایدار است.

دبورا استیونسن[3] (۲۰۰۳) نیز بر متنی فرهنگی به شکلی مجزا از یک اثر یادمانی فرهنگی و یا به‌گونه‌ای ترکیبی در فضای شهر و به‌صورت عرصه‌هایی عمومی از محلات و فضاهای عمومی اشاره دارد که در واقع همگی به‌طور غیرمستقیم فرهنگ شهری را واجد عرصه‌های عمومی - فرهنگی، همراه با ویژگی‌های کالبدی حاصل از قرائت‌هایی از متنی فرهنگی و دربرگیرنده بناها، یادمان‌ها و میراث تاریخی - فرهنگی برمی‌شمرند.

تولایی و تیموری (۱۳۹۷) پژوهشی با عنوان " برنامه‌ریزی استراتژیک توسعه گردشگری در بافت تاریخی شهرها (موردمطالعه: بافت تاریخی شهر خرم‌آباد)" انجام داده‌اند. نتایج پژوهش نشان می‌دهد راهبرد تهاجمی (SO) (بهره‌گیری از حداکثر نقاط قوت و فرصت) با امتیاز ۳/۴۲ در اولویت اول و راهبرد رقابتی (ST) (دوری از تهدیدات و استفاده از فرصت‌ها) با امتیاز ۲/۶۳ در اولویت دوم به‌عنوان مهم‌ترین راهبردهای توسعه بافت تاریخی شهر شناخته شدند.

پور احمد و احمدی فرد (۱۳۹۷) پژوهشی با عنوان "بررسی نقش گردشگری خلاق در بازآفرینی بافت تاریخی (مطالعه‌ی موردی: منطقه‌ی ۱۲ شهر تهران)" انجام داده‌اند. مطابق نتایج، نمایش‌های عروسکی، شاخص تبلیغات و شاخص نقاشی در کنار جاذبه‌های تاریخی منطقه، از مهم‌ترین عوامل و اولویت‌های صنایع فرهنگی به شمار می‌آیند که می‌توان آن‌ها را در توسعه گردشگری خلاق منطقه با هدف نهایی بازآفرینی به کار گرفت.

راستاد بروجنی و همکاران (۱۳۹۶) پژوهشی با عنوان "واکاوی اثرات بافت‌های تاریخی بر توسعه گردشگری فرهنگی شهرستان گمیشان" انجام داده‌اند. نتایج نشان داد که بافت تاریخی موجود در شهرستان گمیشان و میراث فرهنگی این شهرستان، می‌تواند به‌صورت مؤثر در جذب گردشگر موفق عمل کند و برنامه‌ریزی‌های اجرا شده در این بخش توانسته‌اند در توسعه گردشگری موفق باشند و میزان اثرگذاری گردشگران را بر روی میراث تاریخی این شهرستان کاهش دهند.

[2] Noha Nasser
[3] Debourra Stevenson

[Downloaded from ndea10.khu.ac.ir on 2026-11-08]
[DOR: 20.1001.1.22287736.1300.0.0.176.9]
[DOI: 10.61186/jgs.24.73.115]

مبانی نظری تحقیق

بافت تاریخی: بافت شهر عبارت است از دانه‌بندی و درهم‌تنیدگی فضاها و عناصر شهری که به‌تبع ویژگی‌های محیط طبیعی به‌ویژه توپوگرافی و اقلیمی در محدوده شهر یعنی بلوک‌ها و محله‌های شهری به‌طور فشرده یا گسسته و با نظمی خاص جایگزین شده‌اند. از مهم‌ترین بخش‌های هویتی هر جامعه محسوب می‌شود و پیدایش آن پیرو اطاعت از ساختارهای اقلیمی و فرهنگی است. مجموعه‌ای منسجم از معماری، فرهنگ، اقتصاد و تبادلات اجتماعی یک ساختار شهری با پیشینه تاریخی باعث می‌شود که بافت‌های تاریخی به‌مرورزمان پدید آیند. این بافت دارای مشخصاتی چون قدمت تاریخی، بافت فشرده و درهم‌تنیده است وجود بافت تاریخی متمایز از سایر بافت‌های شهری بر اهمیت و جذابیت شهر می‌افزاید و کل بافت را به‌عنوان یک جاذبه مطرح می‌کند (راستادبروجنی و دیگران، ۱۳۹۶: ۹۶) جدول (۱).

جدول (۱). ارزش‌های تاریخی نهفته در بافت تاریخی

ارزش‌های نهفته در بافت‌های تاریخی		زیرارزش‌ها
ارزش‌های تاریخی	ارزش‌های تاریخی حاصل از فرآیند اثر	کیفیت ایده، کیفیت طراحی، کیفیت اجرا، کیفیت ارتباط با طبیعت
	ارزش‌های تاریخی تجدیدناپذیر و منحصربه‌فرد	دارای مفهومی فراتر از زمان و محدودیت‌های مادی، تجلی در عینیت کالبدی، ماندگاری در ذهن و تصویر ذهنی مردم به دلیل تجلی در کالبد، به دلیل موارد ذکر شده ناگزیر به صیانت از اصالت مادی
ارزش‌های فرهنگی	ارزش‌های اعتقادی، ارزش‌های هویتی و اصالتی، ارزش‌های ناشی از قدمت، ارزش‌های تداوم خاطرات جمعی، ارزش‌های وحدت در عین تنوع	
ارزش‌های گردشگری	ارزش گردشگری مذهب‌محور، ارزش گردشگری اقتصادمحور، ارزش گردشگری فرهنگ‌محور	

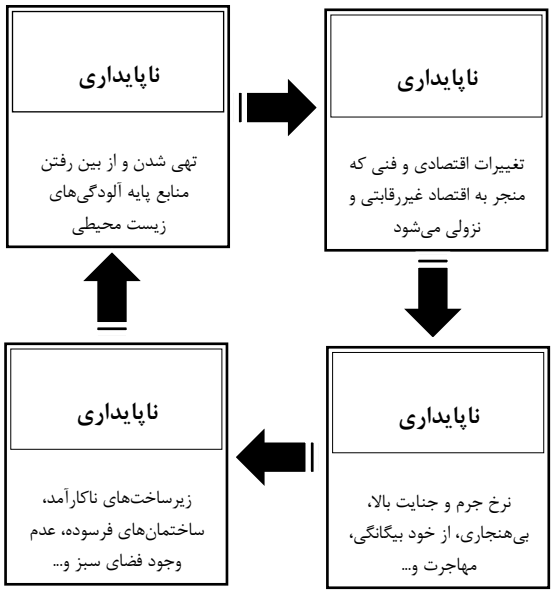
(عباس‌زاده و ایشم، ۱۳۹۶: ۹۹)

در مورد مفهوم بافت‌های فرسوده تاریخی، تعاریف و نظریات مختلفی از طرف افراد و نهادهای متفاوت ارائه شده است. در همین ارتباط یونسکو[4] به‌عنوان سازمانی بین‌المللی، بافت‌های تاریخی را گروهی از ساختمان‌ها، ساختارها و فضاهای بازتعریف می‌کند که شامل سایت‌های مرتبط با باستان‌شناسی و دیرینه‌شناسی بوده و از ارزش‌های معمارانه، تاریخی، زیبایی‌شناختی، اجتماعی و فرهنگی بسیاری برخوردار است (Jokilehto, 2005: 26). در ایران نیز بافت‌های تاریخی فرسوده، به بافت‌هایی اطلاق می‌شود که علیرغم فرسودگی در گسترده آن‌ها، بناها، مجموعه فضاها، تأسیسات و تجهیزات شهری باارزش و یا ترکیبی از آن‌ها وجود دارد. این تعاریف و سایر تعاریف مشابه در خصوص بافت‌های فرسوده تاریخی، بیانگر این موضوع می‌باشد که اگرچه این بافت‌ها دارای ارزش‌های بسیاری از جنبه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی و کالبدی می‌باشند، لیکن در دهه‌های اخیر به دلیل کم‌توجهی، مشکلات و آسیب‌هایی در آن نمود یافته است. بر مبنای این ارزش‌ها و آسیب‌ها که از طرفی نشان از وجود سرمایه‌های فیزیکی، اجتماعی و اقتصادی در بافت‌های فرسوده واجد ارزش تاریخی دارد و از طرف دیگر بیانگر رو به تنزل رفتن این‌گونه از بافت‌ها به دلیل کم‌توجهی در دهه‌های اخیر می‌باشد (زبردست و نورائی، ۱۳۹۵: ۳۰). آنچه باید همواره مدنظر باشد این است که مداخله در بافت‌های شهری امری کاملاً

[4] UNESCO

[Downloaded from ndea10.khu.ac.ir on 2026-11-08]
[DOR: 20.1001.1.22287736.1300.0.0.176.9]
[DOI: 10.61186/jgs.24.73.115]

اجتماعی است و با فرهنگ جامعه در ارتباط است. از این‌رو انتخاب روش‌ها و گزینه‌های مناسب برای مداخله می‌تواند خطر دگرگونی اجتماعی ناشی از جابجایی جمعیت را کاهش دهد و به‌جای سودآوری‌های اقتصادی، سودآوری‌های اجتماعی را در پی داشته باشد. با در نظر گرفتن این امر می‌توان گفت که مداخلات در بافت‌های فرسوده بیشتر با توجه به کیفیت‌های کالبدی صورت می‌گیرد؛ البته که این امر نیز از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است اما باید در کنار مواردی همچون مسائل اقتصادی، زیست‌محیطی و اجتماعی در نظر گرفته شود شکل (۱).

شکل (۱). چرخه معیوب ناپایداری بافت فرسوده (LUDA, 2005: 9)

گردشگری شهری و اهمیت آن در بافت‌های تاریخی – فرهنگی: در بطن بافت‌های تاریخی، حوزه‌ها و محورهای تاریخی - فرهنگی به‌عنوان نشانه‌های شاخص در مقیاس بافت و در بیشتر موارد در مقیاس شهر شناخته می‌شوند. می‌توان گفت احیای بافت‌های تاریخی موجب شکل‌گیری دوباره‌ی تصویر ذهنی مردم قدیمی ساکن بافت و شهر و شکل‌گیری یک تصویر ذهنی جدید در بین مردم جوان و... خواهد شد و موجبات تعامل اجتماعی بین دو نسل را فراهم خواهد آورد. قابلیت‌های نهفته در بافت‌ها و حوزه‌های تاریخی و فرهنگی به‌عنوان نمادهای شهری هستند که به دلیل نداشتن طراحی مناسب از سیستم پویای شهر جدا می‌شوند و در بافت‌ها به‌صورت کم اثر به ایفای نقش می‌پردازند. به همین منظور تداوم حیات این نشانه‌ها در بافت تاریخی طراحی حوزه‌های فرهنگی تاریخی با استفاده از صنعت گردشگری مؤثر خواهد بود. محور تاریخی - فرهنگی محوری است که با داشتن پیشینه‌ی تاریخی و اهمیت فراوان برای بافت شهر، در دوران متمادی تاریخ یک شهر موردتوجه بوده است و از طرفی نقش مفصل ارتباطی بین عناصر شاخص بافت تاریخی شهری نظیر ارگ حکومتی، محلات قدیمی و... حلقه‌ی ارتباط بازار با این عناصر به شمار آمده است. امروزه این محورها در بطن بافت تاریخی شهرها واقع شده‌اند که به دلیل مرکزیت شهر از حومه‌ی تجاری قوی برخوردار هستند و در کنار

[Downloaded from ndea10.khu.ac.ir on 2026-11-08]
[DOR: 20.1001.1.22287736.1300.0.0.176.9]
[DOI: 10.61186/jgs.24.73.115]

این مورد، از توان بالای اقتصادی به‌منظور بهره‌برداری از صنعت گردشگری و توانایی تداوم‌بخشی به حیات بافت را با احیای خاطره‌ها و نشانه‌ها دارند. وجود نمادها و نشانه‌های خاص در محدوده‌ی حوزه‌های فرهنگی و تاریخی بافت‌های تاریخی شهرها از شاخص‌ترین ویژگی‌های این محیط‌ها است. بررسی و مطالعه‌ی نمادها نشان می‌دهد که بنیان این نوع بناها بر پایه‌ی مفاهیم، سنت‌ها، فرهنگ، هویت و تاریخ شهر استوار شده است. این اماکن که محدوده‌ی خاصی از شهر هستند، به دلیل پیوند تاریخی با شهر و بسته به انگیزه‌های سفر مراجعان بسیاری از ساکنان، گردشگران داخلی و خارجی را دارند، بنابراین موجد نوعی تحرک و پویایی شهری هستند. بافت‌های تاریخی همواره دارای جذابیتی ویژه برای گردشگران بین‌المللی و بومی دارند (Adu-Ampong,2019:131). در سال ۲۰۱۳، گزارشی از گردشگری تاریخی - فرهنگی منتشر شد که بیشتر از ۸۱ درصد جوانان که در سال ۲۰۱۲ سفر نمودند به‌عنوان گردشگر تاریخی فرهنگی شناخته شدند (MacKenzie et al,2019:32). با حضورپذیری گردشگر و شهروند در شهر تاریخی و ساماندهی شرایط اجتماعی، اقتصادی، کالبدی، فرهنگی حاصل از آن، ضمن کشف فضا در عین برجسته‌سازی حضور تاریخ و ایجاد تجربه زیباشناختی شهری در زمینه‌های کالبدی، ادراکی، بصری و فعالیتی در مقیاس فضای شهری، بافت و شهر، زندگی شهری، پویایی در بافت‌های تاریخی پایه‌ریزی خواهد شد که هویت تاریخی محیط را در تلفیق با ایده‌های طراحی شهری که سعی در برجسته‌سازی عناصر تقویت‌کننده تعلق‌خاطر به محیط و ضمانت ادامه حیات معنایی و کالبدی آن دارند، احیا می‌نماید. از این طریق به ایجاد محیطی هویت‌مند، پویا، سرزنده که در ارتباطی تنگاتنگ با خاطره‌های جمعی نسل‌های گذشته و امروز و ایجاد بستری برای زندگی نسل فردا دست‌یابیم (حیدریان،۶۷:۱۳۹۴). "گان و لارسن" هشت منبع جذب گردشگر را معرفی می‌نمایند که یکی از آن‌ها خصوصیات فرهنگی اجتماعی موجود در بافت‌های تاریخی است. این هشت منبع عبارت‌اند از زیبایی طبیعی و اقلیم، زیرساخت‌های ناحیه، دسترسی به ناحیه، نگرش به گردشگری، خصوصیات فرهنگی و اجتماعی، سطح قیمت، وسایل و امکانات خرید، تجهیزات ورزشی، سرگرمی و آموزشی، اشتغال، لباس، معماری، صنایع‌دستی، تاریخ، زبان، مذهب، آموزش، سنت، فعالیت تفریحی، هنر، موسیقی و غذا از جمله مواردی می‌باشد که در خصوصیات فرهنگی و اجتماعی مطرح می‌شود (Gunn, 2002:84). ناحیه تاریخی شهرها میراث ارزشمند معماری و کالبدی به‌جای مانده از گذشتگان ماست. این بخش از شهر تجلی‌گاه ابعاد اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مردمانی است که در دوره‌های تاریخی در این بخش از شهر روزگار سپری کرده و هویت فرهنگی آن را به ثبت رسانده‌اند؛ بنابراین حفظ، احیا و باززنده‌سازی و انطباق شهری از جمله ضرورت‌هایی است که می‌تواند حیات ناحیه تاریخی را با شهر پیش ببرد (مجتبی‌زاده و همکاران،۷۷:۱۳۹۵). به‌طور ویژه شهرهای تاریخی فرصت‌های بسیاری برای گردشگری بر اساس منابع موروثی و باستانی دارند و اصولاً مایل به سمت گردشگری فرهنگی موروثی به بازارهای در حال پیشرفت گردشگری فرهنگی پاسخ مثبت می‌دهد (حیدری و همکاران،۵۴:۱۳۹۲). با توجه به نوع ساخت شهرهای شرقی - اسلامی، بخش مرکزی شهرها دارای نقش حیاتی بوده و از اهمیت زیادی برخوردار هستند و هنوز خیابان‌های بزرگ، بزرگراه‌ها شاهراه‌ها و مراکزی چون فرودگاه و راه‌آهن نتوانسته است ساختار گردشگری شهری را در آن‌ها تغییر دهند. مراکز تاریخی شهرهای ایران مهم‌ترین جاذبه‌های گردشگری این شهرها هستند و وجوه تمایز و خصوصیات منحصربه‌فرد مکانی، تاریخی و

[Downloaded from ndea10.khu.ac.ir on 2026-11-08]
[DOR: 20.1001.1.22287736.1300.0.0.176.9]
[DOI: 10.61186/jgs.24.73.115]

فرهنگی هر شهر را در واقع باید در همان بافت تاریخی و آثار کالبدی و معنایی به‌جای مانده در آن جستجو نمود درست همان مکان‌هایی که تصور می‌شود به علت شکل‌گیری آن‌ها بر پایه معماری سنتی و وحدت ذاتی موجود در آن می‌بایست وجه تشابه شهرهای ایران باشند، در عمل و درنتیجه شرایط ویژه موجود در بستر آن‌ها، به‌عنوان مکان‌هایی هویت‌ساز و متمایز به جاذبه‌های گردشگری شهر مبدل می‌شوند(حیدریان،۱۳۹۴:۵۴) جدول (۲).

جدول (۲). ارزش‌های استحصالی از میراث معماری – تاریخی و شهری برای توسعه گردشگری فرهنگی – میراثی

ارزش‌ها	مفهوم
ارزش‌های احساسی	ارزش‌هایی هستند که دربرگیرنده تجربیات شگفت‌انگیز خوشایند و مطلوب و تحریک‌کننده احساسات مذهبی و غیرمذهبی افراد بوده و به جنبه‌های غیرمادی و معنوی آثار تاریخی اشاره داشته و رابطه‌ای بی‌واسطه بین فرد و اثر در پیوند با گذشته برقرار می‌نماید.
	زیرارزش‌ها: ارزش اعجاب / روحانی – مذهبی / هویت / زیبایی‌شناسی / تداوم
ارزش‌های فرهنگی – تاریخی	ارزش‌هایی هستند که از مطالعه ابعاد بیرونی و ظاهری آثار تاریخی برای کسب ایده‌آل‌های فرهنگی آن‌ها در ظواهر شکل‌دهی به آثار تاریخی، حاصل شده و آن‌ها را به لحاظ نوع، سبک، سازنده، دوران ساخت، منطقه و سایر ترکیب‌هایی از این جنبه‌ها که متأثر از زمان، اقلیم و شیوه نگرش می‌باشد، موردبررسی قرار می‌دهد.
	زیرارزش‌ها: ارزش قدمت / ندرت / اسنادی / هنری / فنی - ساختاری
ارزش‌های علمی و کاربردی	ارزش‌های حاصل از تداوم عملکردی اثر و بهره‌برداری از آن در طول زمان برای کاربست در زندگی امروزی برای رفع نیازها می‌باشد که حوزه‌های مختلف علوم از قبیل حفاظت آثار، باستان‌شناسی، تاریخ، علوم انسانی و جامعه‌شناسی و اقتصاد درگرو درک صحیح نسبت به این ارزش‌هاست.
	زیرارزش‌ها: آموزشی / اقتصادی / سیاسی / اجتماعی

(عباس‌زاده و همکاران، ۱۳۹۴: ۸۳)

الگوهای ارتقاء گردشگری در بافت‌های تاریخی: برای ارتقا گردشگری در بافت تاریخی در الگوی کلی وجود دارد:

الف - الگوی منفرد: در این الگو که بر تقویت گردشگری شهری از طریق برجسته‌سازی نشانه‌های تاریخی استوار است در قدم اول با مرمت و برجسته‌سازی عناصر تاریخی و ایجاد بستری برای جلوه‌گری و خودنمایی آن‌ها و در مرحله دوم با بازرگانی کردن و ایجاد جنب‌وجوش اقتصادی برحسب موقعیت مکانی و فعالیت‌های موجود تنوع و پتانسیل گردشگری می‌آفرینند. این روش که روشی بسیار محافظه‌کارانه است به‌عنوان یکی از ساده‌ترین و ابتدایی‌ترین راه‌حل‌های گردشگری شهری مطرح است و در حالت کمبود امکانات مالی یکی از گزینه‌های پیش روست درعین‌حال که بازده اقتصادی چندانی نباید از این الگو انتظار داشت و نباید چندان به تحولات اجتماعی حاصل از این الگو دل بست چراکه عملاً بستر اجتماعی محیط پذیرای گردشگر، چندان با گردشگری تلفیق نشده‌اند.

[Downloaded from ndea10.khu.ac.ir on 2026-11-08]
[DOR: 20.1001.1.22287736.1300.0.0.176.9]
[DOI: 10.61186/jgs.24.73.115]

ب- الگوی گسترده: این الگو با نگرشی جاه‌طلبانه و وسیع سعی در درگیر نمودن کل زندگی شهری با مسئله گردشگری دارد و سعی دارد از این منظر کل شهر را به جلو حرکت دهد و این رویه در شهرهای بزرگ جهان به‌کرات مورداستفاده قرار گرفته است. غالباً این روش با ایجاد بناهای نمادین و شاخص به‌منظور دریافت کمک‌های مالی کلان برای طراحی و تعریف یک نقطه شروع طلایی از طریق ساخت بناهای مجلل شهری توسط معماران برجسته و با هدف اعاده حیثیت کلان فرهنگی شهر از طریق برگزاری مسابقات معماری جهانی سعی در زدن جرقه عظیم تبدیل شهر فعال به شهر، شهر نمایش و جشن هستند. پاریس با ساختن مجموعه لادفانس و سیدنی با ساخت اپرا هاوس و بسیاری شهرهای کوچک و بزرگ از این طریق با ساختن نقاط کانونی در شهر فعالیت‌های گردشگری را ساماندهی می‌کنند (موحد و احمدی، ۱۳۹۲: ۹۷).

روش تحقیق

پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی و از نظر روش توصیفی - تحلیلی است. جامعه آماری پژوهش را خبرگان بالغبر ۶ نفر و کارشناسان (کارمندان شهردار و مدیران شهرداری) که برابر با ۹ نفر تشکیل می‌دادند که مجموع آن‌ها برابر با ۱۵ نفر بود که به‌صورت نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شدند. در این پژوهش ابتدا با مرور جامع ادبیات تحقیق در زمینه‌ی گردشگری در بافت‌های تاریخی معیارها و زیرمعیارها شناسایی شد سپس پرسشنامه‌ی مربوط به روش DEMATEL فازی جهت تبیین و ارزیابی روابط علت و معلولی میان این عوامل تدوین و در اختیار خبرگان این حوزه قرار گرفت. در پرسشنامه مذکور خبرگان به میزان تأثیر هر عامل نسبت به عامل دیگر امتیاز دادند. پس از جمع‌آوری پرسشنامه‌ها با استفاده از روش DEMATEL فازی روابط علّی بین عوامل تعیین شد.

روش DEMATEL روشی شناخته‌شده و جامع برای به دست آوردن یک مدل ساختاری است که روابط متقابل بین عوامل پیچیده دنیای واقعی را فراهم می‌کند. روش دیمتل فازی به بررسی روابط بین معیارها و زیرمعیارها می‌پردازد و توسط ماتریس ارتباط کل معیارهای تأثیرگذار و تأثیرپذیر (به‌عبارتی‌دیگر معیارهای علّی و معلول) را مشخص می‌سازد. این روش از روش‌های تصمیم‌گیری چند شاخصه می‌باشد.

معرفی محدوده موردمطالعه

منطقه تاریخی – فرهنگی تبریز که با ۴۲۱ هکتار وسعت، سه درصد از مساحت کل شهر را در برگرفته است، جمعیت محدوده تاریخی شهر تبریز برابر با ۱۸۵۶۱ نفر می‌باشد. از شمال به خیابان شمش تبریزی، از شرق به خیابان حافظ، از شمال شرق به ششگلان و ثقه‌الاسلام، از جنوب به خیابان ۱۷ شهریور جدید، از جنوب غربی به شریعتی و از جانب غرب به خیابان فلسطین محدود می‌شود شکل (۲). به سبب ویژگی‌های تاریخی آن نیز استقرار آن در بخش مرکزی شهر تبریز (یکی از کلان‌شهرهای کشور) به‌عنوان محدوده موردمطالعه در نظر گرفته‌شده است. این بخش از شهر در حقیقت شامل محدوده‌ای است که در آن ساختار و قسمت عمده اجزا و عناصر تشکیل‌دهنده آن اعم از ابنیه، فضاها و گذرها دست‌نخورده باقیمانده و دارای ارزش تاریخی شهرسازی و معماری می‌باشد. چنان‌که با راه رفتن در این مسیرهای تاریخی با مشاهده ساختمان‌ها و الگوهای خیابان‌های دوره‌های مختلف گذشته می‌توان به اطلاعات محدودی دست پیدا کرد که ضرورت حفاظت از این بافت تاریخی

[Downloaded from ndea10.khu.ac.ir on 2026-11-08]
[DOR: 20.1001.1.22287736.1300.0.0.176.9]
[DOI: 10.61186/jgs.24.73.115]

در جهت حفاظت از ارزش‌های هویتی و تاریخی - فرهنگی و همچنین در جهت جذب گردشگر بسیار ضروری می‌باشد منطقه موردمطالعه به سبب دارا بودن ویژگی‌های کالبدی، اجتماعی و فرهنگی به‌عنوان منطقه‌ای مستقل تشخیص و با عنوان منطقه‌ای تاریخی و فرهنگی شناخته می‌شود و جزو منطقه ۸ شهرداری تبریز می‌باشد. این منطقه در بافت مرکزی و قدیمی شهر قرار گرفته و عناصر اولیه تشکیل‌دهنده شهر مانند هسته قدیمی شهر، دروازه‌های شهر و باروی قدیمی و بازار را در بر دارد (قربانی و همکاران، ۱۳۸۹).

شکل (۲). موقعیت محدوده موردمطالعه (منبع: نگارنده، ۱۳۹۸)

نتایج

مرحله اول: طراحی ماتریس تصمیم‌گیری

برای سنجش ارتباط و تأثیرات میان معیارهای موردبررسی، ابتدا ماتریس که شامل هدف و معیارهایی که ارتباط میان آن‌ها مدنظر است طراحی و پرسشنامه مقایسات زوجی تنظیم گردید. برای سنجش میزان تأثیر معیارها از یک مقیاس پنج سطحی استفاده شد که سطوح و اعداد مثلثی فازی متناظر با آن در جدول (۳) ارائه شده که مبتنی بر پیشنهاد لی در سال ۱۹۹۹ است.

جدول (۳). اعداد فازی مربوط به هر متغیر زبانی

متغیرزبانی	اعداد قطعی	مقدار فازی (L,M,U)
بدون تأثیر	۰	(۱،۱، ۱)
تأثیر خیلی کم	۱	(۲،۳، ۴)
تأثیر کم	۲	(۴، ۵، ۶)
تأثیر زیاد	۳	(۶، ۷، ۸)
تأثیر خیلی زیاد	۴	(۸، ۹، ۹)

منبع: (جمالی و همکاران، ۱۳۹۶)

[Downloaded from ndea10.khu.ac.ir on 2026-11-08]
[DOR: 20.1001.1.22287736.1300.0.0.176.9]
[DOI: 10.61186/jgs.24.73.115]

مرحله دوم: محاسبه ماتریس فازی ارتباطات مستقیم

پس از جمع‌آوری نظرات خبرگان در خصوص میزان تأثیرگذاری معیارها بر یکدیگر ماتریس ارتباطات مستقیم (Z) (ماتریس$n \times n$) شکل می‌گیرد. سپس ماتریس میانگین برای تجمیع نظرات خبرگان با استفاده از رابطه (۱) محاسبه گردید.

رابطه (۱)

$$\tilde{z} = \frac{\tilde{x}^{1}+\tilde{x}^{2}+\tilde{x}^{3}+\ldots+x^{p}}{p}$$

در رابطه (۱)، p تعداد خبرگان و $\tilde{x}^{p}\tilde{x}^{2}\tilde{x}^{1}$ به ترتیب ماتریس مقایسه زوجی خبره ۱، خبره ۲ و خبره p می‌باشد و $\tilde{z}$ عدد فازی مثلثی به‌صورت $\tilde{z}_{ij} = (l'_{ij}, m'_{ij}, u'_{ij})$ است. جدول (۴) میانگین مقایسات زوجی خبرگان و کارشناسان را نشان می‌دهد.

جدول (۴). میانگین نظرات خبرگان

میانگین نظرات خبرگان	عناصر اولیه	عناصر ثانویه	فضای مطلوب گردشگری
عناصر اولیه	۰،۰،۰	۸/۹۸۷، ۸/۵۰۳، ۶/۸۹۱	۸/۷۰۶، ۸/۰۳۳، ۷/۳۲۱
عناصر ثانویه	۶/۲۳۳، ۵/۳۳۳، ۴/۹۰۷	۰،۰،۰	۷/۵۶۴، ۶/۹۳۳، ۶/۸۹۳
فضای مطلوب گردشگری	۳/۸۶۶، ۲/۶۹۱، ۰/۷۵۴	۴/۳۴۲، ۳/۸۶۵، ۲/۷۶۱	۰،۰،۰

مرحله سوم: نرمالیزه کردن ماتریس ارتباطات مستقیم

در این مرحله ماتریس نرمالیزه شده ارتباطات مستقیم فازی را براساس روابط (۲ و ۳) از ماتریس ارتباطات مستقیم فازی به دست آورده شد.

رابطه (۲)

$$\tilde{H}_{ij} = \frac{\tilde{z}_{ij}}{r} = \left(\frac{l'_{ij}}{r}, \frac{m'_{ij}}{r}, \frac{u'_{ij}}{r}\right) = (l''_{ij}, m''_{ij}, u''_{ij})$$

کهr از رابطه (۳) به دست می‌آید:

رابطه (۳)

$$r = max_{1\le i\le n}\left(\sum_{j=1}^{n} u_{ij}\right)$$

جدول (۵) ماتریس نرمالیزه شده را نشان می‌دهد. با توجه به جدول (۵) که نشان‌دهنده ماتریس نرمالیز شده ارتباطات مستقیم می‌باشد می‌توان عنوان نمود که با توجه به مقادیر به‌دست‌آمده در مقایسه عناصر اولیه با عناصر ثانویه و بالعکس مقدار عدد فازی به‌دست‌آمده برای عناصر اولیه بیشتر از عناصر ثانویه است. همچنین در

[Downloaded from ndea10.khu.ac.ir on 2026-11-08]
[DOR: 20.1001.1.22287736.1300.0.0.176.9]
[DOI: 10.61186/jgs.24.73.115]

مقایسه عناصر اولیه با فضای مطلوب گردشگری و بالعکس، مقادیر فازی به‌دست‌آمده برای عناصر اولیه بیشتر از فضای مطلوب گردشگری است.

جدول (۵). ماتریس نرمالیزه شده

ماتریس نرمالیزه	عناصر اولیه	عناصر ثانویه	فضای مطلوب گردشگری
عناصر اولیه	۰۰۰	۰/۶۳۲ ،۰/۵۸۹ ،۰/۵۶۷	۰/۵۲۳ ،۰/۴۸۹ ،۰/۳۷۶
عناصر ثانویه	۰/۳۵۴ ،۰/۲۸۷ ، ۰/۲۴۵	۰۰۰	۰/۳۴۷ ،۰/۲۳۴ ،۰/۱۷۶
فضای مطلوب گردشگری	۰/۳۷۷ ،۰/۲۸۱ ،۰/۲۵۴	۰/۲۸۳ ،۰/۱۷۲ ،۰/۱۶۲	۰۰۰

مرحله چهارم: محاسبه ماتریس ارتباطات کلی فازی

ماتریس ارتباطات کلی با T نمایش داده می‌شود و درایه‌های آن به‌صورت فازی هستند. ماتریس روابط کل فازی با توجه به روابط (۴ تا ۷) به دست می‌آید.

$$T = \lim_{k\to+\infty}(\tilde{H}^{1} + \tilde{H}^{2} + \cdots + \tilde{H}^{k}) \qquad \text{رابطه (۴)}$$

که هر درایه آن عدد فازی به‌صورت $\tilde{t}_{ij} = (l^{t}_{ij}, m^{t}_{ij}, u^{t}_{ij})$ است و به‌صورت روابط (۵ تا ۷) محاسبه می‌شود:

$$[l^{t}_{ij}] = H_l \times (I - H_l)^{-1} \qquad \text{رابطه (۵)}$$

$$[m^{t}_{ij}] = H_m \times (I - H_m)^{-1} \qquad \text{رابطه (۶)}$$

$$[u^{t}_{ij}] = H_u \times (I - H_u)^{-1} \qquad \text{رابطه (۷)}$$

در روابط (۵ تا ۷) I ماتریس یکه و H_l، H_m و H_u هرکدام ماتریس n×n هستند که درایه‌های آن را به ترتیب عدد پایین، عدد میانی و عدد بالاییِ اعداد فازیِ مثلثیِ ماتریسِ H تشکیل می‌دهد.

در جدول (۶) نتایج محاسبه ماتریس ارتباطات کلی فازی معیارهای پژوهش نمایش داده شده است.

جدول (۶). ماتریس کل فازی

ماتریس کل (T)	عناصر اولیه	عناصر ثانویه	فضای مطلوب گردشگری
عناصر اولیه	۰/۴۰۹ ،۰/۳۹۹ ،۰/۳۴۵	۰/۵۲۷ ،۰/۲۶۷ ،۰/۱۷۸	۰/۵۳۰ ،۰/۴۵۶ ،۰/۴۳۱
عناصر ثانویه	۰/۶۳۲ ،۰/۲۸۷ ،۰/۲۳۴	۰/۴۲۴ ،۰/۳۷۴ ،۰/۳۴۳	۰/۳۵۵ ،۰/۲۰۴ ،۰/۱۷۸
فضای مطلوب گردشگری	۰/۳۹۸ ،۰/۲۹۳ ،۰/۲۳۵	۰/۴۵۵ ،۰/۳۰۹ ،۰/۲۰۴	۰/۳۴۵ ،۰/۱۹۷ ،۰/۱۶۷

[Downloaded from ndea10.khu.ac.ir on 2026-11-08]
[DOR: 20.1001.1.22287736.1300.0.0.176.9]
[DOI: 10.61186/jgs.24.73.115]

مرحله پنجم: دی فازی نمودن ماتریس ارتباطات کلی

با استفاده از رابطه ۸ ماتریس ارتباطات کلی دی فازی شد.

رابطه (۸)

$$B = \frac{(a_1 + a_3 + 2 \times a_2)}{4}$$

B دی فازی شده عدد $\tilde{A} = (a_1, a_2, a_3)$ است. در جدول (۷) مقادیر دی فازی شده معیارها ارائه شده است. با توجه به جدول (۷)، بیشترین مقدار به‌دست‌آمده برای معیار عناصر اولیه برابر با ۰/۵۶۷ است و کمترین مقدار به‌دست‌آمده برابر با ۰/۱۰۹ است.

جدول (۷). ماتریس دیفازی شده معیارها

ماتریس دیفازی معیارها	عناصر اولیه	عناصر ثانویه	فضای مطلوب گردشگری
عناصر اولیه	۰/۵۶۷	۰/۴۳۲	۰/۴۰۹
عناصر ثانویه	۰/۳۸۷	۰/۲۹۸	۰/۱۵۵
فضای مطلوب گردشگری	۰/۲۷۱	۰/۱۷۸	۰/۱۰۹

مرحله ششم: ترسیم نمودار علّی

در این مرحله مجموع سطرها و ستون‌های ماتریس دیفازی معیارها محاسبه شد مجموع سطرها و ستون‌ها را به ترتیب ماتریس‌های D و R نامیده می‌شود. از جمع این دو، ماتریس (D+R) که ماتریس برتری و از تفاضل (D-R) که ماتریس ارتباط نامیده می‌شود به دست می‌آید. به عبارتی در دیاگرام روابط علّی، محور افقی بردار (D+R) که بردار اهمیت نامیده می‌شود و محور افقی در دیاگرام روابط علّی بردار (D-R) که بردار رابطه نامیده می‌شود و عوامل موجود در شبکه را به دو گروه علت و معلول تقسیم می‌کند. اگر حاصل (D-R) مثبت باشد آن عامل متعلق به گروه علت است و اگر منفی باشد، آن عامل متعلق به گروه معلول است.

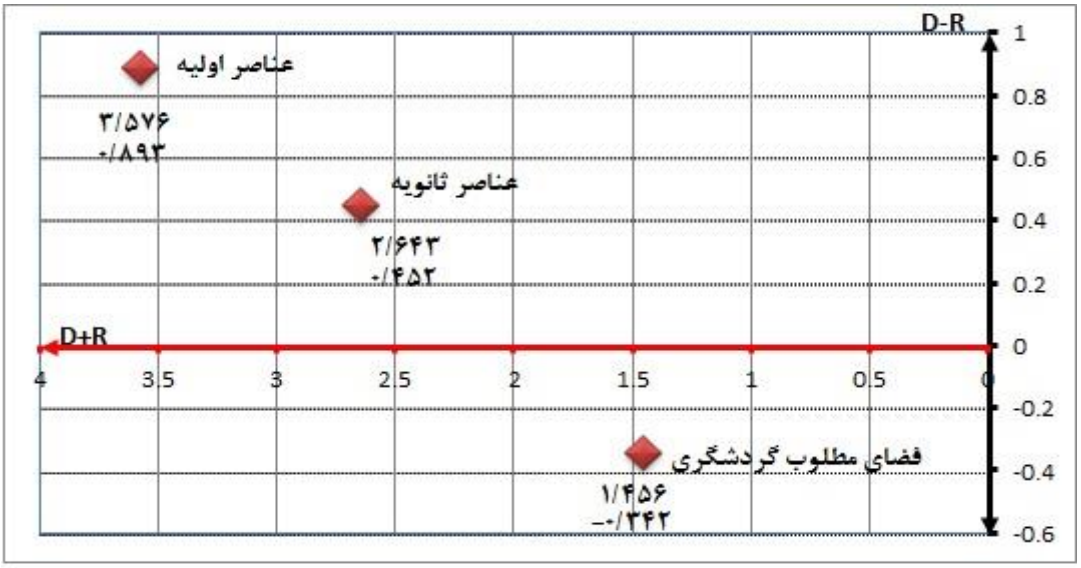
در جدول (۸) مقادیر مربوط به D و R معیارهای ارتقاء گردشگری در بافت تاریخی به همراه مقادیر میزان اهمیت معیارها D+R) و تأثیرگذاری و تأثیرپذیری معیارها (D-R) ارائه شده است. با توجه به جدول (۸)، مقدار D+R به‌دست‌آمده برای معیار عناصر اولیه برابر با ۳/۵۷۶، برای عناصر ثانویه برابر با ۲/۶۴۳ و برای فضای مطلوب گردشگری برابر با ۱/۴۵۶ است. همچنین مقادیرD-R به‌دست‌آمده برای متغیر عناصر اولیه برابر با ۰/۸۹۳، برای عناصر ثانویه برابر با ۰/۴۵۲ و برای فضای مطلوب گردشگری برابر با ۰/۳۴۲- است.

جدول (۸). ماتریس اهمیت و تأثیرگذاری و تأثیرپذیری معیارهای پژوهش

معیارهای ارتقاء سطح گردشگری	R (L,M,U)	D (L,M,U)	D+R	D-R
عناصر اولیه	۰/۲۴۵ ،۰/۶۷۸ ،۰/۸۹۱	۱/۶۵۸ ،۱/۸۰۳ ،۱/۸۹۷	۳/۵۷۶	۰/۸۹۳
عناصر ثانویه	۰/۲۳۴ ،۰/۵۵۶ ،۰/۶۵۴	۰/۷۸۹ ،۱/۱۲۳ ،۱/۲۳۴	۲/۶۴۳	۰/۴۵۲
فضای مطلوب گردشگری	۰/۱۸۹ ،۰/۶۷۸ ،۱/۵۶۷	۰/۶۷۶ ،۰/۶۹۸ ،۰/۸۴۶	۱/۴۵۶	-۰/۳۴۲

[Downloaded from ndea10.khu.ac.ir on 2026-11-08]
[DOR: 20.1001.1.22287736.1300.0.0.176.9]
[DOI: 10.61186/jgs.24.73.115]

براساس D+R وD-R به‌دست‌آمده در جدول (۸)، نمودار علّی معیارهای ارتقاء گردشگری در بافت‌های تاریخی به‌صورت شکل (۳) رسم شد محور افقی نمودار نشان‌دهنده اهمیت معیارها و محور عمودی تأثیرگذاری و تأثیرپذیری معیارها را نشان می‌دهد.

شکل (۳). نمودار علّی معیارهای مؤثر بر ارتقاء گردشگری بافت تاریخی شهر تبریز

شکل (۳)، جایگاه هر یک از معیارها را بر اساس دو شاخص اهمیت و رابطه مشخص می‌کند. همان‌طور که از شکل (۳) استنباط می‌شود معیار عناصر اولیه با بیشترین مقدار D-R (۰/۸۹۳) در قسمت بالای نمودار قرارگرفته و نشان می‌دهد این معیار تأثیرگذارترین معیار است. به این معنی که اگر این معیار در بافت تاریخی شهر تبریز ارتقاء یابد سایر معیارهای مؤثر در ارتقاء گردشگری بافت تاریخی شهر تبریز ارتقاء می‌یابد. همچنین بر اساس مقدار D+R محاسبه‌شده، این معیار بااهمیت‌ترین معیار است. همچنین از شکل (۳) می‌توان استنباط نمود که معیار فضای مطلوب گردشگری با توجه به اینکه کمترین مقدار D-R را به خود اختصاص داده به‌عنوان تأثیرپذیرترین معیار شناخته می‌شود.

بررسی زیر معیارهای عناصر اولیه

به‌منظور بررسی روابط علّی زیر معیارهای هرکدام از معیارهای اصلی پژوهش، به علت حجم زیاد محاسبات و جداول، فقط جداول نهایی قطعی میزان تأثیرگذاری و تأثیرپذیری زیر معیارها ارائه و نمودارهای علّی منتج، ترسیم و نمایش داده شده است. در جدول (۹) نتایج حاصل از بررسی زیر معیارهای عناصر اولیه ارائه شده است.

با توجه به جدول (۹) مقدار D+R به دست برای زیرمعیار تاریخی برابر با ۲/۴۵۶، برای تجاری برابر با ۱/۵۸۲، برای مذهبی برابر با ۱/۲۶۵ و برای تفریحی برابر با ۲/۱۲۹ است. همچنین مقدار D-R، برای معیار تاریخی برابر

[Downloaded from ndea10.khu.ac.ir on 2026-11-08]
[DOR: 20.1001.1.22287736.1300.0.0.176.9]
[DOI: 10.61186/jgs.24.73.115]

با ۰/۵۶۲، برای معیار تجاری برابر با ۰/۳۴۱ برای معیار مذهبی برابر با ۰/۲۳۱ و برای معیار تفریحی برابر با ۰/۳۸۹ است.

جدول (۹). ماتریس اهمیت و تأثیرگذاری و تأثیرپذیری زیرمعیارهای عناصر اولیه

زیرمعیارهای عناصر اولیه	R (L,M,U)	D (L,M,U)	D+R	D-R
تاریخی	۱/۸۸۷، ۱/۵۶۱، ۱/۳۸۹	۲/۶۷۸، ۲/۴۵۱، ۰/۳۵۶	۲/۴۵۶	۰/۵۶۲
تجاری	۱/۴۵۹، ۱/۳۴۶، ۱/۱۳۴	۱/۶۷۸، ۱/۲۳۴، ۰/۵۹۸	۱/۵۸۲	۰/۳۴۱
مذهبی	۱/۵۴۳، ۱/۳۴۵، ۰/۶۷۸	۱/۷۶۱، ۱/۳۸۵، ۰/۷۴۲	۱/۲۶۵	۰/۲۳۱
تفریحی	۱/۸۹۷، ۱/۳۴۲، ۰/۷۸۶	۲/۳۲۱، ۱/۵۹۰، ۱/۵۶۷	۲/۱۲۹	۰/۳۸۹

بر اساس D+R وD-R به‌دست‌آمده در جدول (۹)، نمودار علّی زیرمعیارهای عناصر اولیه به‌صورت شکل (۴) ترسیم شد. محور افقی نمودار اهمیت معیارها و محور عمودی تأثیرگذاری و تأثیرپذیری معیارها را نشان می‌دهد.

شکل (۴). نمودار علّی زیرمعیارهای عناصر اولیه

با عنایت به شکل (۴)، با توجه به اینکه مقدار D-R، کلیه زیر معیار موردبررسی برای معیار عناصر اولیه مثبت است. از این‌رو، این زیر معیارها در گروه علت قرار می‌گیرد. براساس مقادیر D+R، زیر معیار تاریخی با توجه با دارا بودن بیشترین مقدار بااهمیت‌ترین زیرمعیار عناصر اولیه و در رتبه اول و زیر معیارهای تفریحی، تجاری و مذهبی در رتبه‌های دوم الی چهارم قرار می‌گیرد.

[Downloaded from ndea10.khu.ac.ir on 2026-11-08]
[DOR: 20.1001.1.22287736.1300.0.0.176.9]
[DOI: 10.61186/jgs.24.73.115]

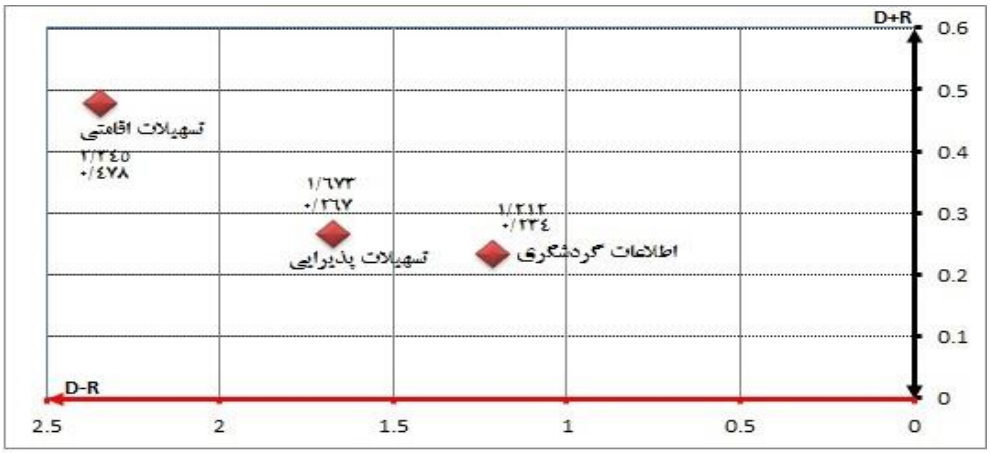
بررسی زیر معیارهای عناصر ثانویه

در ارتباط با معیار عناصر ثانویه زیر معیارهای تسهیلات اقامتی، تسهیلات پذیرایی و اطلاعات گردشگری شناسایی شد. نتایج حاصل از اجرای دیمتل فازی برای زیر معیارهای عناصر ثانویه به شرح جدول (۱۰) ارائه شده است. با توجه به جدول (۱۰)، مقدار D+R، برای زیرمعیار تسهیلات اقامتی برابر با ۲/۳۴۵، برای تسهیلات پذیرایی برابر با ۱/۶۷۳ و برای اطلاعات گردشگری برابر با ۱/۲۱۲ است. همچنین با عنایت به جدول (۱۰) مقدار D-R برای زیر معیار تسهیلات اقامتی برابر با ۰/۴۷۸ برای زیرمعیار تسهیلات پذیرایی برابر با ۰/۲۶۷ و برای زیرمعیار اطلاعات گردشگری برابر با ۰/۲۳۴ است.

جدول (۱۰). ماتریس اهمیت و تأثیرگذاری و تأثیرپذیری زیرمعیارهای عناصر ثانویه

زیرمعیارهای عناصر ثانویه	R (L,M,U)	D (L,M,U)	D+R	D-R
تسهیلات اقامتی	۱/۷۶۵، ۱/۴۳۲، ۱/۱۸۷	۱/۵۶۷، ۲/۶۷۱، ۲/۳۴۲	۲/۳۴۵	۰/۴۷۸
تسهیلات پذیرایی	۱/۵۶۷، ۱/۴۸۹، ۱/۰۵۶	۱/۵۴۳، ۱/۶۷۸، ۱/۷۹۸	۱/۶۷۳	۰/۲۶۷
اطلاعات گردشگری	۱/۶۲۱، ۰/۶۷۸، ۰/۴۳۵	۰/۷۶۵، ۰/۷۸۸، ۱/۲۹۸	۱/۲۱۲	۰/۲۳۴

بر اساس D+R وD-R به‌دست‌آمده در جدول (۱۰)، نمودار علّی زیرمعیارهای عناصر ثانویه به‌صورت شکل (۵) ترسیم شد. محور افقی نمودار اهمیت معیارها و محور عمودی تأثیرگذاری و تأثیرپذیری معیارها را نشان می‌دهد.

شکل (۵). نمودار علّی زیرمعیارهای عناصر ثانویه

براساس شکل (۵) به‌دست‌آمده از دیمتل فازی، مقدار D-R، زیرمعیارهای عناصر ثانویه مثبت می‌باشد. با توجه به مقدار D-R تسهیلات اقامتی تأثیرگذارترین زیرمعیار و اطلاعات گردشگری به‌عنوان تأثیرپذیرترین زیرمعیار عناصر ثانویه شناخته می‌شوند. همچنین تسهیلات اقامتی با توجه به دارا بودن بیشترین مقدار D+R،

[Downloaded from ndea10.khu.ac.ir on 2026-11-08]
[DOR: 20.1001.1.22287736.1300.0.0.176.9]
[DOI: 10.61186/jgs.24.73.115]

بااهمیت‌ترین زیرمعیار و در اولویت اول و زیرمعیارهای تسهیلات پذیرایی و اطلاعات گردشگری در اولویت دوم و سوم قرار می‌گیرند.

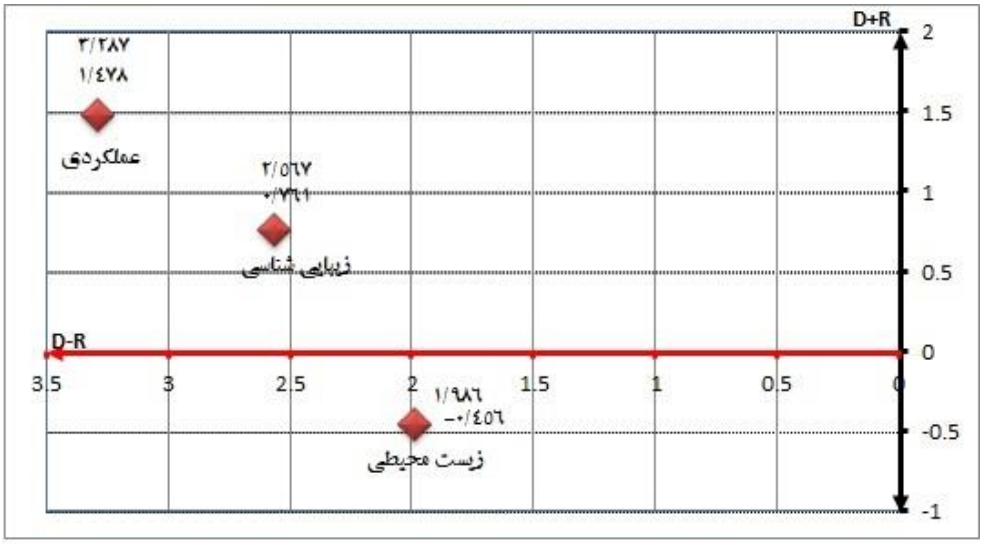
بررسی زیرمعیارهای فضای مطلوب گردشگری

برای معیار فضای مطلوب گردشگری زیرمعیارهای عملکردی، زیبایی‌شناسی و زیست‌محیطی شناسایی شد. نتایج حاصل از پیاده‌سازی دیمتل فازی برای زیر معیارهای فضای مطلوب گردشگری به شرح جدول (۱۱) نمایش داده شده است. با توجه به جدول (۱۱)، مقدار D+R به‌دست‌آمده برای معیار عملکردی برابر با ۳/۲۸۷، برای زیبایی‌شناسی برابر با ۲/۵۶۷ و برای زیست‌محیطی برابر با ۱/۹۸۶ است. همچنین با توجه به جدول (۱۱) مقدار D-R به‌دست‌آمده برای معیار عملکردی برابر با ۱/۴۷۸، برای زیبایی‌شناسی برابر با ۰/۷۶۱ و برای زیست‌محیطی برابر با ۰/۴۵۶- است.

جدول (۱۱). ماتریس اهمیت و تأثیرگذاری و تأثیرپذیری زیرمعیارهای فضای مطلوب گردشگری

زیرمعیارهای فضای مطلوب گردشگری	R (L,M,U)	D (L,M,U)	D+R	D-R
عملکردی	۲/۰۳۲، ۱/۸۷۶، ۱/۴۳۵	۲/۷۸۹، ۲/۰۹۱، ۱/۳۴۵	۳/۲۸۷	۱/۴۷۸
زیبایی‌شناسی	۲/۴۱۲، ۱/۶۰۲، ۱/۱۴۰	۲/۳۹۸، ۲/۲۸۱، ۱/۴۵۶	۲/۵۶۷	۰/۷۶۱
زیست‌محیطی	۲/۵۲۱، ۲/۳۸۱، ۱/۳۴۱	۱/۵۲۱، ۰/۸۷۵، ۰/۵۶۷	۱/۹۸۶	-۰/۴۵۶

بر اساس D+R و D-R به‌دست‌آمده در جدول (۱۱)، نمودار علّی زیرمعیارهای فضای مطلوب گردشگری به‌صورت شکل (۶) ترسیم شد. محور افقی نمودار اهمیت معیارها و محور عمودی تأثیرگذاری و تأثیرپذیری معیارها را نشان می‌دهد.

شکل (۶). نمودار علّی زیرمعیارهای فضای مطلوب گردشگری

[Downloaded from ndea10.khu.ac.ir on 2026-11-08]
[DOR: 20.1001.1.22287736.1300.0.0.176.9]
[DOI: 10.61186/jgs.24.73.115]

با توجه به شکل (۶)، زیر معیارهای عملکردی و زیبایی‌شناسی به علت مثبت بودن مقادیر D-R، در گروه علت قرار می‌گیرند. به‌گونه‌ای که زیرمعیار عملکردی با بیشترین مقدار D-R تأثیرگذارترین زیرمعیار فضای مطلوب گردشگری و زیست‌محیطی به‌عنوان تأثیرپذیرترین زیرمعیار و در گروه معلول قرار می‌گیرد. همچنین زیرمعیار عملکردی با توجه به دارا بودن بیشترین مقدار D+R، بااهمیت‌ترین زیر معیار فضای مطلوب گردشگری محسوب می‌شود.

نتیجه‌گیری

این پژوهش با هدف شناسایی و تعیین روابط علت و معلولی معیارهای مؤثر بر ارتقاء گردشگری در بافت‌های تاریخی شهر تبریز نوشته شد. به‌منظور دستیابی به اهداف مدنظر در این پژوهش ابتدا از طریق مطالعه ادبیات نظری پژوهش معیارها و زیرمعیارها شناسایی شد سپس به‌منظور پیاده‌سازی تکنیک دیمتل فازی پرسشنامه مربوط به دیمتل فازی طراحی و در اختیار نمونه آماری پژوهش که خبرگان و کارشناسان مرتبط با موضوع پژوهش بودند قرار داده شد. نتایج حاصل از پیاده‌سازی مدل دیمتل فازی نشان داد که از بین معیارهای شناسایی‌شده معیار عناصر اولیه با بیشترین مقدار D-R (۰/۸۹۳) این معیار تأثیرگذارترین معیار است. همچنین بر اساس مقدارD+R محاسبه‌شده، این معیار بااهمیت‌ترین معیار است. همچنین معیار فضای مطلوب گردشگری با توجه به اینکه کمترین مقدار D-R را به خود اختصاص داده به‌عنوان تأثیرپذیرترین معیار شناخته شد. در ارتباط با زیرمعیارهای هرکدام از معیارهای اصلی پژوهش نتایج نشان داد که از بین زیرمعیارهای شناسایی‌شده برای معیار عناصر اولیه، با توجه به اینکه مقدار D-R، کلیه زیرمعیار موردبررسی برای معیار عناصر اولیه مثبت است. از این‌رو، این زیرمعیارها در گروه علت قرار گرفتند. براساس مقادیر D+R، زیرمعیار تاریخی با توجه با دارا بودن بیشترین مقدار بااهمیت‌ترین زیرمعیار عناصر اولیه و در رتبه اول و زیر معیارهای تفریحی، تجاری و مذهبی در رتبه‌های دوم الی چهارم قرار گرفت. نتایج حاصل از بررسی زیرمعیارهای مربوط به عناصر ثانویه، با توجه به مقدار D-R تسهیلات اقامتی تأثیرگذارترین زیرمعیار و اطلاعات گردشگری به‌عنوان تأثیرپذیرترین زیرمعیار عناصر ثانویه شناخته می‌شوند. همچنین تسهیلات اقامتی با توجه به دارا بودن بیشترین مقدار D+R، بااهمیت‌ترین زیرمعیار و در اولویت اول و زیرمعیارهای تسهیلات پذیرایی و اطلاعات گردشگری در اولویت دوم و سوم قرار گرفت. در ارتباط با زیرمعیارهای مربوط به فضای مطلوب گردشگری، زیرمعیار عملکردی با بیشترین مقدار D-R تأثیرگذارترین زیر معیار فضای مطلوب گردشگری و زیست‌محیطی به‌عنوان تأثیرپذیرترین زیرمعیار شناسایی شد. همچنین زیرمعیار عملکردی با توجه به دارا بودن بیشترین مقدار D+R، بااهمیت‌ترین زیرمعیار فضای مطلوب گردشگری شناخته شد.

همچنین پژوهش حاضر تفاوت‌هایی را با پژوهش‌های پیشین مذکور دارد. به‌عنوان‌مثال «نوها ناصر» در پژوهش خود بیشتر شاخص‌های فرهنگ‌مدار را مدنظر قرار داده است. «استیونسن» هم شاخص‌های کالبدی و هم شاخص‌های بررسی را کرده است و معتقد است هر دو جنبه بافت تاریخی باید مدنظر قرار گیرد. «تولایی و تیموری» بیشتر نقاط ضعف و قوت بافت تاریخی محدوده مورد را نظر را برای توسعه گردشگری بررسی کرده‌اند. «پوراحمد و احمدی‌فرد» بر روی گردشگری خلاق از جمله تبلیغات تأکید داشته‌اند. «بروجنی» جاذبه‌های فرهنگی را مهم‌ترین عامل جذب گردشگر می‌داند؛ اما در تحقیق حاضر علاوه بر شاخص‌های

[Downloaded from ndea10.khu.ac.ir on 2026-11-08]
[DOR: 20.1001.1.22287736.1300.0.0.176.9]
[DOI: 10.61186/jgs.24.73.115]

فرهنگی، تاریخی و کالبدی بر شاخص‌های عملکردی و خدماتی تأکید کرده‌اند (جامع‌تر به ارتقای گردشگری بافت تاریخی پرداخته‌شده)؛ و همچنین زیرمعیارها را اولویت‌بندی کرده است به‌نحوی‌که مشخص می‌سازد که کدام زیرمعیارها بیشترین تأثیر را در ارتقای سطح گردشگری بافت تاریخی شهر تبریز داشته‌اند.

پیشنهادات

به‌منظور ارتقاء عناصر اولیه و ثانویه و همچنین دستیابی به فضای مطلوب گردشگری در بافت تاریخی تبریز پیشنهادات ذیل ارائه می‌گردد:

- تدوین ضوابط ترافیکی از طریق منع تردد خودرو و وسایط نقلیه موتوری در جهت کاهش سروصدا و نیز احتمال آسیب رساندن در محدوده بافت تاریخی جهت آرام‌سازی و اولویت‌دهی به حضور گردشگران؛
- تدوین ضوابط محدودیت کاربری ناسازگار از جمله مشاغل پر سروصدا و نیز انتقال آن به خارج از محدوده موردنظر و اختصاص سرانه بیشتر به کاربری‌های مرتبط از جمله اغذیه‌فروشی، رستوران، مغازه‌های صنایع‌دستی و... و جذب گردشگر در امر گردشگری فرهنگی و تاریخی؛
- تدوین ضوابط حفاظتی ابنیه تاریخی از جمله مرمت و بازسازی بناهای تاریخی و یادمانی جهت حفظ آثار تاریخی و تشویق گردشگران برای معرفی و دیدن فرهنگ و سنت مردمان قدیم بافت.
- تدوین ضوابط تراکم ساختمانی و ممانعت از ساخت‌وسازهای جدید ناهماهنگ (به‌عنوان‌مثال؛ جلوگیری از ساخت‌وسازهای آپارتمانی بلندمرتبه و نیز عدم دست‌کاری و تخریب آثار تاریخی و یادمانی بافت)؛
- ساخت بناهای خدماتی و تسهیلاتی از قبیل پارکینگ، ایستگاه‌های گردشگری و ایستگاه‌های اینترنتی از طریق تحلیل سیستم‌های مکانی به‌منظور رفاه حال گردشگران.
- تشویق مشارکت بخش خصوصی برای سرمایه‌گذاری در امر گردشگری از طریق اطمینان‌دهی به آنان از طریق بازدهی سود و سرمایه در امور مربوط به رستوران‌داری و غذاخوری، مشارکت در خصوص حمل‌ونقل گردشگران و...
- استفاده از ابزار تبلیغات در سطوح ملی و بین‌المللی (برای تشویق بیشتر به سرمایه‌گذاری به بخش خصوصی واگذار شود).

[Downloaded from ndea10.khu.ac.ir on 2026-11-08]
[DOR: 20.1001.1.22287736.1300.0.0.176.9]
[DOI: 10.61186/jgs.24.73.115]

منابع

اسماعیل‌زاده، حسن؛ اسماعیل‌زاده، یعقوب (۱۳۹۳)، **انتخاب استراتژی بهینه توسعه گردشگری با استفاده از مدل راهبردی swot**، فصلنامه آمایش محیط، شماره ۲۸، صص ۱۴۹-۱۷۲.

پوراحمد، احمد؛ احمدی‌فرد، نرگس (۱۳۹۷)، **بررسی نقش گردشگری خلاق در بازآفرینی بافت تاریخی (مطالعه‌ی موردی: منطقه‌ی ۱۲ شهر تهران)**، فصلنامه پژوهش‌های جغرافیای برنامه‌ریزی شهری، دوره ۶، شماره ۱. صص ۷۵ – ۹۰.

تولایی، سیمین؛ تیموری، سمیه (۱۳۹۷)، **برنامه‌ریزی استراتژیک توسعه گردشگری در بافت تاریخی شهرها (موردمطالعه: بافت تاریخی شهر خرم‌آباد)**، فصلنامه جغرافیای سرزمین، دوره ۱۵، شماره ۵۸، صص ۳۱ – ۴۸.

جانی، سیاوش؛ دنیابین، فهیمه (۱۳۹۶)، **تحلیل عوامل مؤثر بر توسعه گردشگری در نواحی برگزاری جشنواره‌های مذهبی (مطالعه موردی: روستای شاه شهیدان رودبار)**، مراسم علَم واچینی، فصلنامه برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری، دوره ۶، شماره ۲۲، صص ۵۱ – ۶۹.

جمالی، فیروز؛ روستایی، شهریور و محمد یاپنگ غراوی (۱۳۹۷)، **ارزیابی الگوی علی معیارهای مؤثر بر رقابت‌پذیری شهری با رویکرد دیمتل فازی**، فصلنامه اقتصاد و مدیریت شهری ۶ (۲۳)، صص ۱۵ – ۳۳.

حیدریان، ژیلا (۱۳۹۴)، **طراحی مسیر گردشگری در بافت تاریخی با اولویت پیاده، پایان‌نامه کارشناسی ارشد طراحی شهری**، دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی تهران.

حیدری، تقی؛ رشیدی، ابراهیم؛ حصاری، اصغر؛ تولایی، سیمین (۱۳۹۲)، **ارزیابی قابلیت‌های گردشگری شهر زنجان و راهبردهای تقویت جذب گردشگر**، مجله مطالعات مدیریت گردشگری، شماره ۲۱، صص ۲۹ – ۵۸.

راستاد بروجنی، مرضیه؛ سارلی، رضا؛ سارلی، زینب؛ خوجه، یعقوب و مهدی خداداد (۱۳۹۶)، **واکاوی اثرات بافت‌های تاریخی بر توسعه گردشگری فرهنگی شهرستان گمیشان**، میراث و گردشگری، دوره ۲، صص ۸۷ – ۱۰۸.

زبردست، اسفندیار؛ نورائی، همایون (۱۳۹۵)، **سنجش کیفیت زندگی در قلمرو مسکن در بافت‌های فرسوده واجد شرایط تاریخی شهر اصفهان**، نشریه هنرهای زیبا – معماری و شهرسازی، دوره ۲۱، شماره ۴، صص ۲۹ – ۳۸.

شاطریان، محسن؛ غلامی، یونس و محمد میرمحمدی (۱۳۹۶)، **ارزیابی شاخص‌های توسعه گردشگری پایدار شهری (نمونه موردی: شهر کاشان)**، نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، سال هفدهم، شماره ۴۶، صص ۱۹۵ – ۲۱۴.

شعبانی فرد، محمد؛ پوراحمد، احمد؛ حسینی، علی و مصطفی رشیدی (۱۳۸۸)، **بررسی سنجش ظرفیت پذیرش گردشگری شهری و مدل‌سازی شهرهای گردشگری پایدار از بعد کالبدی (نمونه موردی: منطقه ۱۲ تهران)**، نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، ج ۱۱، ش ۱۴، صص ۴۷ – ۷۴.

عباس‌زاده، مظفر و معصومه ایشم (۱۳۹۶)، **تعریف محور تاریخی، فرهنگی و گردشگری در بافت کهن شهر ارومیه (موردمطالعه: محله مهدی‌القدم)**، جستارهای شهرسازی، دوره دوم، شماره ۴ (پیاپی ۴۸)، صص ۹۷ – ۱۱۴

[Downloaded from ndea10.khu.ac.ir on 2026-11-08]
[DOR: 20.1001.1.22287736.1300.0.0.176.9]
[DOI: 10.61186/jgs.24.73.115]

عباس‌زاده، مظفر؛ محمدمرادی، اصغر و الناز سلطان احمدی (۱۳۹۴)، **نقش ارزش‌های میراث معماری و شهری در توسعه گردشگری فرهنگی (موردمطالعه: بافت تاریخی ارومیه)**، مطالعات شهری، شماره ۱۴، صص ۷۷ – ۹۰

قربانی، رسول؛ جام‌کسری، محمد (۱۳۸۹)، **جنبش پیاده گستری، رویکردی نو در احیای مراکز شهری (موردمطالعه پیاده‌راه تربیت تبریز)**، مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، شماره ۲۱.

مجتبی‌زاده خانقاه، حسین؛ رحمتی ملایی، علی؛ رحمتی ملایی، معصومه و سونا شاهی‌پور (۱۳۹۵)، **تأثیر باززنده‌سازی بافت تاریخی بر توسعه گردشگری (مطالعه موردی: ناحیه ۲ منطقه ۱۲)**، اولین کنفرانس بین‌المللی و سومین کنفرانس ملی معماری و منظر شهری پایدار، مشهد، موسسه بین‌المللی معماری، شهرسازی مهراز شهر.

موحد، علی؛ احمدی، عاطفه (۱۳۹۲)، **مسیریابی گردشگران در بافت‌های تاریخی با رویکرد حفاظت و احیای بافت‌ها با استفاده از GIS (نمونه موردی: شهر سنندج)**، محیط‌شناسی، دوره ۳۹، شماره ۶۵، صص ۹۳ – ۱۰۰.

یگانه، بهروز؛ احدنژاد، محسن؛ ابراهیم‌زاده، مانیا و مهدی چراغی (۱۳۹۲)، **تحلیل عوامل مؤثر بر توسعه گردشگری در نواحی برگزاری جشنواره‌های مذهبی (مطالعه موردی: روستای شاه شهیدان رودبار)**، مراسم علَم واچینی، فصلنامه مطالعات مدیریت گردشگری، دوره ۸، شماره ۲۳، ۵۱ – ۶۹.

Adu-Ampong, E. A. (2019). **Historical trajectories of tourism development policies and planning in Ghana**, 1957–2017. Tourism Planning & Development, 16(2), 124-141

Cheng, C-H., & Lin, Y. (2002). **Evaluating the best main battle tank using fuzzy decision theory with linguistic criteria evaluation European**. Journal of Operational Research, 142, 147-186.

Doratli, N. & Onal, S. (2000). **Urban design strategies in historic environments: evaluation of nicosia arab ahmed quarter revitalization project from a strategic planning approach**. First International Urban Design Week, 2000, Istanbul: Turky

Gunn Clare, A (2002). **Tourism planning: Basics, Concepts Cases**. Routledge

Jokilehto, J (2005), **Definition of cultural heritage: References to documents in history**, ICCROM Working Group 'Heritage and Society'

Lee, Y. C., Huang, S. L., & Liao, P. T. (2019). **Land teleconnections of urban tourism: A case study of Taipei's agricultural souvenir products**. Landscape and Urban Planning, 103-136.

LUDA. (200٥) **Appraisal of Urban Rehabilitation Literature and Projects, Including a Glossary of Terms and a Preliminary Set of Indicators Characterising LUDA**. Large Scale Urban Distressed Areas (LUDA), Dresden

MacKenzie, N. G., Pittaki, Z., & Wong, N. (2019). **Historical approaches for hospitality and tourism research**. International Journal of Contemporary Hospitality Management.

Mahmoudi, S., Jalali, A., Ahmadi, M., Abasi, P., & Salari, N. (2019). **Identifying critical success factors in Heart Failure Self-Care using fuzzy DEMATEL method**. Applied Soft Computing, 84, 105729.

[Downloaded from ndea10.khu.ac.ir on 2026-11-08]
[DOR: 20.1001.1.22287736.1300.0.0.176.9]
[DOI: 10.61186/jgs.24.73.115]

Musavengane, R., Siakwah, P., & Leonard, L. (2020). **The nexus between tourism and urban risk: Towards inclusive, safe, resilient and sustainable outdoor tourism in African cities**. Journal of Outdoor Recreation and Tourism, 29, 100254.

Nasser, N. (2003). **Planning for Urban Heritage Places: Reconciling Conservation, Tourism, and Sustainable Development**. Journal of Planning Literature, (17): 467-479.

Oktay, B. (2005). **A model for measuring the level of sustainability of historic urban quarters: Comparative case studies of Kyrenia and Famagusta in North Cyprus**. Ph. D. thesis. Famagusta, North Cyprus: Eastern Mediterranean University

Pendlebury, J. (2005). **The Modern Historic City: Evolving Ideas in Mid-20th-century Britain.** Journal of Urban Design, 10 (2) :253-273.

Pendlebury, J. (2009). **Conservation in the age of consensus**. London: Rutledge.

Zhang, X., & Su, J. (2019). **A combined fuzzy DEMATEL and TOPSIS approach for estimating participants in knowledge-intensive crowdsourcing**. Computers & Industrial Engineering, 106085

Zheng, W., Ji, H., Lin, C., Wang, W., & Yu, B. (2020). **Using a heuristic approach to design personalized urban tourism itineraries with hotel selection**. Tourism Management, 76, 103956.

[Downloaded from ndea10.khu.ac.ir on 2026-11-08]

[DOR: 20.1001.1.22287736.1300.0.0.176.9]

[DOI: 10.61186/jgs.24.73.115]